

ΓΥΝΑΙΚΕΣ, ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Καθ. Μαρία Καραμεσίνη

Εισαγωγή: Γυναίκες και απασχόληση

Μαρία Καραμεσίνη, *Γυναίκες, εργασία και ανισότητες φύλου στην Ελλάδα*, Αθήνα: Νήσος 2020 (υπό έκδοση)

- Ιστορικό φαινόμενο: **Άνοδος γυναικείας απασχόλησης** (ενσωμάτωση στη μισθωτή εργασία) συνδέεται με τον **καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής**. Από τις αρχές του 20^ο αιώνα, πιο γρήγορη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο = μια από τις σημαντικότερες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές
- Τάση σταθερή, μη αντιστρεπτή και παγκόσμια – δυτικές κοινωνίες και αναπτυσσόμενες οικονομίες
- Έννοια απασχόλησης: αμειβόμενες μορφές εργασίας (μισθωτή εργασία + αυτοαπασχόληση) – Μη αμειβόμενες μορφές εργασίας = κύριες μορφές εργασίας στο πλαίσιο του οικιακού τρόπου παραγωγής
- Έχει προκαλέσει βαθιές αλλαγές και στην οικονομική και κοινωνική ζωή – βασικός προσδιοριστικός παράγοντας αναδιάρθρωσης των συστημάτων απασχόλησης και αναδιοργάνωσης της εργασίας – αλλαγών στις μορφές και τα πρότυπα οικογένειας – έμφυλοι ρόλοι/κατά φύλο καταμερισμός εργασίας.
- Συμμετοχή των γυναικών στην αμειβόμενη εργασία επηρεάστηκε από **συνάρθρωση του καπιταλισμού με το σύστημα της πατριαρχίας** (ιστορικά συγκεκριμένες μορφές)
 - A) τα στάδια και πρότυπα ανάπτυξης των καπιταλιστικών οικονομιών
 - B) κοινωνικοί ρόλοι ανδρών/γυναικών στις πατριαρχικές κοινωνίες – συμμετοχή των γυναικών στη μη αμειβόμενη οικιακή εργασία ή εργασία φροντίδας

Γυναίκες, φύλο και εργασία: φεμινιστική θεωρία

- Πατριαρχία – άνιση σχέση δύναμης μεταξύ των φύλων, καταπίεση γυναικών από τους άνδρες. Ριζοσπάστριες φεμινίστριες: οικονομική εκμετάλλευση της δωρεάν οικιακής εργασίας των γυναικών – οικιακός τρόπος παραγωγής (Firestone 1970, Delphy 1970). Οι μαρξίστριες φεμινίστριες υποστήριξαν ότι την οικιακή εργασία εκμεταλλεύεται ο καπιταλισμός – μισθός της νοικοκυράς (Dalla Costa 1972).
- Η Hartmann (1979) υποστήριξε ότι η υλική βάση της πατριαρχίας είναι ο έλεγχος των ανδρών πάνω στην εργασιακή δύναμη των γυναικών. Μέσω αυτού του ελέγχου, οι άνδρες απολαμβάνουν από τις γυναίκες προσωπικές υπηρεσίες, απαλλαγή από την οικιακή εργασία και την ανατροφή των παιδιών, πρόσβαση στο σώμα των γυναικών για σεξ, αίσθηση υπεροχής και ικανοποίηση από την άσκηση εξουσίας. Ένας βασικός τρόπος επίτευξης του ελέγχου είναι ο αποκλεισμός των γυναικών από την πρόσβαση σε βασικούς παραγωγικούς πόρους, όπως οι αξιοπρεπείς αμειβόμενες δουλειές. Συνεπώς, ο αποκλεισμός ή η κατώτερη θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας αναπαράγουν την οικονομική τους εξάρτηση από τους άνδρες και τον εις βάρος τους καταμερισμό της απλήρωτης οικιακής εργασίας. Με αυτήν την έννοια, οι δύο κόσμοι της οικογένειας και της αγοράς εργασίας αλληλοεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται.
- Στροφή φεμινιστριών το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 από την εκμετάλλευση των γυναικών από τους άνδρες στην οικογένεια (δωρεάν οικιακή εργασία) στους όρους συμμετοχής τους στη μισθωτή εργασία (διακρίσεις φύλου - υπερεκμετάλλευση της εργασίας τους από το κεφάλαιο) και τη συγκριτική θέση των γυναικών στην αμειβόμενη εργασία (ανισότητες φύλου στην αγορά εργασίας) – σύνδεση με τη θέση τους στο οικιακό καταμερισμό εργασίας

Φύλο, αγορά εργασίας, ανισότητες (I)

1. Συμμετοχή γυναικών στην αμειβόμενη εργασία (αύξηση του ποσοστού απασχόλησης των γυναικών)
2. Θηλυκοποίηση της απασχόλησης (αύξηση του μεριδίου των γυναικών στο σύνολο των απασχολούμενων)
3. (Επαγγελματικός) διαχωρισμός της απασχόλησης με βάση το φύλο
4. Διακρίσεις φύλου στην αγορά εργασίας (προσλήψεις, επαγγέλματα, μισθοί)
5. Μισθολογικές ανισότητες φύλου
6. Σχέσεις εξουσίας μεταξύ των φύλων στους χώρους δουλειάς
 - Οι φεμινίστριες οικονομολόγοι Bergmann (1986) και Goldin (2006) και οι ιστορικοί Tilly και Scott (1987) συγκλίνουν στο ότι η γυναικεία συμμετοχή στην αμειβόμενη εργασία εξαρτάται αφενός από οικονομικούς παράγοντες που καθορίζουν τη **ζήτηση γυναικείας εργασίας** (σύστημα παραγωγής), αφετέρου από τις οικογενειακές στρατηγικές γονιμότητας και τους έμφυλους ρόλους και υποχρεώσεις παροχής φροντίδας από τις γυναίκες στο πλαίσιο της οικογένειας, που καθορίζουν την **προσφορά γυναικείας εργασίας** (σύστημα αναπαραγωγής). Οι παραπάνω παράγοντες επηρεάζουν τόσο το βαθμό όσο και το πρότυπο συμμετοχής.

Φύλο, αγορά εργασίας, ανισότητες (II)

Προσδιοριστικοί παράγοντες της ένταξης και του προτύπου συμμετοχής των γυναικών στην αμειβόμενη εργασία

- **Πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης** – εκβιομηχάνιση/τριτογενοποίηση → μετασχηματισμός τρόπων/μορφών παραγωγής + αλλαγές παραγωγικών/αναπαραγωγικών λειτουργιών οικογένειας
- **Κοινωνικές νόρμες και συμπεριφορές** όσον αφορά τους έμφυλους ρόλους (καταμερισμός εργασίας στο εσωτερικό της οικογένειας, γυναικεία εργασία έξω από το σπίτι, τι συνιστά ανδρική και τι γυναικεία εργασία)
- Έμφυλα χαρακτηριστικά των **θεσμών της αγοράς εργασίας** και του **κράτους πρόνοιας**

Επενδύσεις στην εκπαίδευση των γυναικών

Στάση και πρακτικές των γυναικών απέναντι στην αμειβόμενη εργασία

Έμφυλος καταμερισμός εργασίας (οικογενειακό μοντέλο άνδρα κουβαλητή)

Κύριοι προσδιοριστικοί παράγοντες της εξέλιξης ήταν η άνοδος της **ζήτησης εργασίας στις υπηρεσίες** και του **εκπαιδευτικού επιπέδου** των γυναικών, οι αλλαγές της **τεχνολογίας της οικιακής παραγωγής**, η **μείωση της γονιμότητας** και η **αύξηση των γυναικείων μισθών** και τα μέτρα διευκόλυνσης της χρήσης της **μερικής απασχόλησης** από τις επιχειρήσεις και της πρόσβασης των γυναικών σε αυτήν.

ΕΛΛΑΔΑ

Συμμετοχή των γυναικών στην αμειβόμενη εργασία – Ανισότητες φύλου στην απασχόληση

ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ				
	1961	1981	2001	2009*
Άνδρες	85,1	80,3	67,8	73,5
Γυναίκες	35,9	27,4	40,0	48,9
Διαφορά Α-Γ	49,2	52,9	27,8	24,6

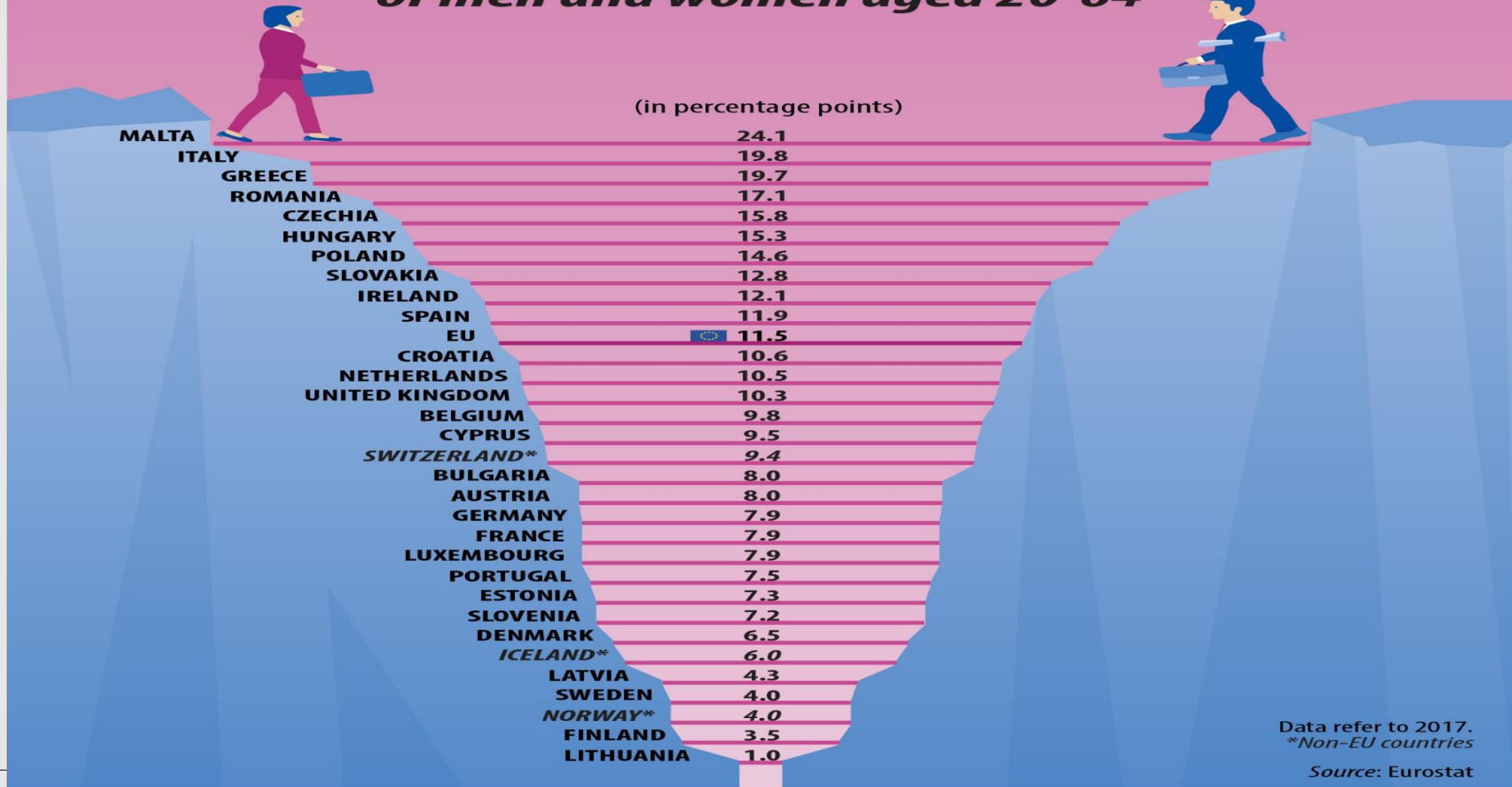
*Στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (ΕΛΣΤΑΤ).

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή Πληθυσμού 1961, 1981, 2001.

Ποσοστό (%) απασχόλησης*					
	Άνδρες	Γυναίκες	Μεταβολή σε π.μ.	Άνδρες	Γυναίκες
2008	80,6	52,9	2008-2010	-4,1	-0,4
2010	76,5	52,5	2010-2014	-13,8	-8,3
2014	62,7	44,2	2014-2019	9,3	7,8
2019	72,0	52,0	2008-2019	-8,6	-0,9

Gender employment gap:

Difference between the employment rates of men and women aged 20-64

Data refer to 2017.
*Non-EU countries

Source: Eurostat

Φύλο, αγορά εργασίας, ανισότητες (III)

- Η θηλυκοποίηση της απασχόληση συμβάδισε με την αύξηση του οριζόντιου **επαγγελματικού διαχωρισμού** της απασχόλησης με βάση το φύλο (αυξήθηκε ο βαθμός συγκέντρωσης της ανδρικής απασχόλησης σε ανδρικά επαγγέλματα και της γυναικείας απασχόλησης σε γυναικεία επαγγέλματα)
- Το φύλο των επαγγελματιών – σημαντική θεωρητική συζήτηση μεταξύ φεμινιστριών κοινωνιολόγων (σύνδεση με τα καθήκοντα που επιτελούν οι γυναίκες στο σπίτι) – φεμινιστριών ιστορικών (ιστορική διάσταση της εισόδου των γυναικών στα επαγγέλματα) και φεμινιστριών ανθρωπολόγων (πολιτισμική διάσταση για το τι είναι γυναικεία και ανδρική εργασία)
- Εκτός από τον **οριζόντιο επαγγελματικό διαχωρισμό** έχουμε και τον **κάθετο επαγγελματικό διαχωρισμό**, που αντανακλά την άνιση κατανομή της ανδρικής και γυναικείας απασχόλησης στις ανώτερες θέσεις εργασίας στην ιεραρχία.
- Και οι δύο μορφές επαγγελματικού διαχωρισμού συνδέονται με το **μισθολογικό χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Γιατί συμβαίνει αυτό;** Οι γυναίκες συγκεντρώνονται περισσότερο στα χαμηλά αμειβόμενα επαγγέλματα από ότι οι άνδρες και τα γυναικεία επαγγέλματα είναι χαμηλά αμειβόμενα επειδή υπάρχει κοινωνική υποτίμηση της γυναικείας εργασίας. Επίσης οι γυναίκες συγκεντρώνονται περισσότερο απ' ότι οι άνδρες στις χαμηλότερες θέσεις εργασίας στην ιεραρχία και λιγότερο στις υψηλότερες θέσεις στην ιεραρχία.

Φύλο, αγορά εργασίας, ανισότητες (IV)

Το μισθολογικό χάσμα αντανακλά **όλες τις ανισότητες και διακρίσεις φύλου στην αγορά εργασίας**

- A) Επαγγελματικός διαχωρισμός της απασχόλησης με βάση το φύλο
- B) Κλαδικός διαχωρισμός της απασχόλησης με βάση το φύλο
- Γ) Διαφορές φύλου στο ποσοστό μερικώς απασχολούμενων
- Δ) Διαφορές φύλου στο ποσοστό απασχολούμενων σε μικρές και μεγάλες επιχειρήσεις
- Ε) Μισθολογικές διακρίσεις που υφίστανται οι γυναίκες στην αγορά εργασίας (άνιση αμοιβή για την ίδια εργασία και με τα ίδια προσόντα με τους άνδρες)
- ΣΤ) Διαφορές στο ποσοστό απασχόλησης ανδρών και γυναικών

Αντανακλά και **θεσμικούς παράγοντες**:

Είναι τόσο μεγαλύτερο όσο μεγαλύτερη είναι η ψαλίδα των μισθών σε μια οικονομία.

Gender pay gap: How much less do women earn than men?

Difference between average gross hourly
earnings of male and female employees
(as % of male gross earnings)*

ESTONIA	22.7
GERMANY	20.9
CZECHIA	20.1
UNITED KINGDOM*	19.9
AUSTRIA	19.6
SLOVAKIA	19.4
SWITZERLAND*	17.0
FINLAND	16.3
PORTUGAL	16.2
FRANCE	15.5
EU-27	14.8
NETHERLANDS	14.8
DENMARK	14.5
IRELAND	14.4
LATVIA	14.1
SPAIN	14.0
LITHUANIA	14.0
NORWAY*	14.0
CYPRUS	13.7
ICELAND*	13.7
BULGARIA	13.5
GREECE	12.5
SWEDEN	12.2
MALTA	11.7
HUNGARY	11.2
CROATIA	10.5
POLAND	8.8
SLOVENIA	8.7
BELGIUM	6.0
ITALY	5.0
LUXEMBOURG	4.6
ROMANIA	3.0

Data refer to 2018.

*Non-EU countries
Ireland, Italy, Switzerland: data from 2017.
Greece: data from 2014.

*Whole economy: industry, construction and services except public administration and defence and compulsory social security. For all the countries except the Czech Republic: data for enterprises employing 10 or more employees. Czech Republic: data for enterprises employing 1 or more employees.

Source: Eurostat

Karamessini M. (2012), "Female activity and employment trends and patterns in Greece. Women's difficult road to economic independence", στο A. Buğra and Y. Özkan (επιμ.), *Trajectories of Female Employment in the Mediterranean*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave MacMillan, σελ. 65-90.

Μετάφραση:

Μαρία Καραμεσίνη (2020), *Γυναίκες, εργασία και ανισότητες φύλου στην Ελλάδα*, Αθήνα: Νήσος.
Κεφάλαιο 1. *Γυναίκες και αμειβόμενη εργασία στην Ελλάδα: η δύσκολη πορεία μιας σιωπηλής επανάστασης*

Πίνακας 2.2: Μεταβολή της γυναικείας απασχόλησης (σε χιλιάδες άτομα)

	1961-1981	1981-2001	2001*-2009*
Συνολική απασχόληση	-247,7	729,3	269,9
Τομέας οικονομικής δραστηριότητας			
Πρωτογενής	-490,8	-45,3	-52,6
Δευτερογενής	29,4	-6,7	-23,8
Τριτογενής	213,7	706,3	346,3
Επαγγελματικό καθεστώς			
Εργοδότης	-5,2	122,6	18,1
Αυτοαπασχολούμενος	-29,3	65,8	41,0
Μισθωτός	198,5	637,5	264,7
Μη αμειβόμενο μέλος της οικογένειας	-407,8	-96,6	-53,9

* Στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (ΕΛΣΤΑΤ).

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, *Απογραφή Πληθυσμού* 1961, 1981, 2001.

Πίνακας 2.5: Γυναικεία απασχόληση ανά τομέα, επαγγελματικό καθεστώς και ομάδες μεμονωμένων επαγγελματιών
Μερίδια συμμετοχής (%)

	1961	1981	2001	2009*
Τομέας οικονομικής δραστηριότητας	100	100	100	100
Πρωτογενής	68,4	31,7	15,9	12,1
Δευτερογενής	14,0	21,2	11,8	8,6
Τριτογενής	17,5	46,1	72,3	79,3
Επαγγελματικό καθεστώς	100	100	100	100
Εργοδότες	0,9	1,0	8,1	4,2
Αυτοαπασχολούμενοι	13,0	12,9	11,1	17,0
Μισθωτοί	27,1	56,1	70,1	69,1
Απλήρωτα μέλη της οικογένειας	59,0	30,0	10,6	9,6
Επαγγελματικές ομάδες	100	100	100	100
Διευθυντές και διοικητικά στελέχη	0,1	0,9	7,6	7,8
Ελεύθεροι επαγγελματίες και τεχνικοί	3,7	14,2	30,9	29,6
Εργαζόμενοι σε γραφεία, υπηρεσίες και πωλήσεις	6,3	24,7	37,0	36,8

* Στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (ΕΛΣΤΑΤ).

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή Πληθυσμού 1961, 1981, 2001.

Πίνακας 2.7: Εργασιακά πρότυπα σε οικογένειες ζευγαριών με ένα τουλάχιστον παιδί κάτω των 6 ετών (% συνόλου)

	1984	1989	1994	1999	2008
Άνδρας με πλήρη απασχόληση / γυναίκα με πλήρη απασχόληση	26,3	34,5	37,6	41,4	46,2
Άνδρας με πλήρη απασχόληση / γυναίκα με μερική απασχόληση	4,5	4,9	3,2	4,2	5,9
Άνδρας με πλήρη απασχόληση / γυναίκα που δεν εργάζεται	61,0	55,7	52,6	47,3	44,4
Ούτε ο άνδρας ούτε η γυναίκα εργάζονται	5,4	2,6	3,5	3,4	1,6
Άλλο μοτίβο	2,8	2,3	3,1	3,7	1,9
Σύνολο	100	100	100	100	100

Πηγή: ΟΟΣΑ (2001), Πίνακας 4.2, σελ. 135 για τα δεδομένα της περιόδου 1984-1999.

Επεξεργασία αδημοσίευτων στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού για το 2008.

Πίνακας 2.8: Επιδόσεις των γυναικών στην αγορά εργασίας ανά εθνικότητα το 2009

	Ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό (%)	Ποσοστό απασχόλησης (%)	Ποσοστό ανεργίας (%)
Γυναικείος πληθυσμός (15-64 ετών)	56,5	48,9	13,3
Ελληνίδες υπήκοοι	56,3	48,8	13,4
Υπήκοοι χωρών εκτός ΕΕ-27	55,8	49,2	11,9

Πηγή: Eurostat (διαδικτυακή βάση δεδομένων).